

УДК 37.026.

ФИЗИКАНЫ ОКУТУУДА ТААЛИМ-ТАРБИЯНЫН ТҮРЛӨРҮ
ВИДЫ ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ, В ОБУЧЕНИИ ФИЗИКЕ
TYPES OF EDUCATION AND TRAINING IN TEACHING PHYSICS

Анарбекова Мария доценттинин м.а И.Арабаев
атындагы КМУ
e-mail: *anarbekova60@mail.ru*
Акылбекова Айтурган ФМББ жана МТ ф-11-15
группасынын студенти

Аннотация. Бул макалада окуучулардын билимин жогорулатууда таалим тарбиясынын мааниси алардын формалары, принциптери окуутуу процессинде милдеттери каралат.

Аннотация. В этой статье рассматривается значение и роль организации виды воспитание и обучение, принципы обучение.

Annotation. This article discusses the importance and role of the organization types of education and training, principles of training.

Түйүндү сөздөр. Окутуу жана тарбиялоо, билим деңгээлин жогорулатуу принциптери.

Ключевые слова: обучение и воспитание, уровня знаний внеклассная работа формы задачи.

Keywords: training and education, increasing the level of knowledge, extracurricular activities, forms, tasks.

ТАРБИЯ - (тарбиялоо) – жаш муундарды коомдук турмушка жана өндүрүмдүү эмгекке даярдоо максатында коомдук-тарыхый тажрыйбаларды берүү же өткөрүп берүү. Тарбия чөйрөнүн жана атайын уюштурулган шарттардын таасири астында балдардын жан дүйнөсү жана дене күчтөрүнүн өнүгүшү, көзкараштарынын калыптанышы, билим, жана машыгууда кабыл алышы ишке ашат. Бул иште уюшкан педагогикалык процесс негизги мааниге ээ. Педагогикалык процесс тарбиячылардын тарбиялануучуларга болгон таасирин максаттуу ишке ашырат. Мектеп менен бирдикте үй бүлө, чөйрө, турмуш-тиричилик, жашоо шарттар баары тарбиялоочу мааниге ээ. Алардын таасири белгилүү кырдаалдарда (шарттарда) өзгөчө мааниге ээ. Тарбия коомдун эң зарыл функциясы, б. а. коомдун тарыхый, өнүгүү процесси, белгилүү өлчөмдө тарбияга байланыштуу болгондуктан ал түбөлүк категория катары каралат. Арийне тарбия мазмуну, формалары жана методдору тарыхый шартталгандыктан, адамдардын коомдогу мамилелеринин өзгөрүшүнө жараша өзгөрүп отурат.

ТАРБИЯЛАНУУЧУ – тарбиялык таасирдин объекти болгон (таалим-тарбия мекемелердин шартындагы бала, өспүрүм, кыз же жаш улан) адам. Тарбиялык таасир мугалим, тарбиячы, коллектив, окуучулар, коомчулук, үй-бүлө ж. б. уюмдар жана алардын биргелешкен иш аракеттеринен чыгат. Тарбия – тарбиянын пассивдүү объекти гана эмес, өзүнүн жеке сапаттарын калыптандырууда ага дамамат активдүүлүк мүнөздүү. Анткени адам баласы иш-аракеттин негизинде тарбияланат. Чөйрөнүн жана атайын уюштурулган шарттардын таасири аркылуу анын жүрүм-турумуна инсан аралык мамилелерине жана иш-аракеттерине таандык бекемделген инсандык кулк-мүнөзү бекемделип калыптанат. Тарбия тигил же бул коллективдин мүчөсү катары өз жолдошторуна таасир этүү м-н тарбиялоо процессинин объектинин субъектине айлана баштайт.

ТАРБИЯЧЫ – тарбиялык таасирди ишке ашыруучу адам же коллектив (мугалимдер, окуучулар, коомчулук, үй-бүлөколлективи). Билим берүүчү (таалим-тарбиялоочу) мекемелерде тарбиялык милдеттерди аткаруучу кызмат адамы. Билим берүүчү мекемелерде ал милдетти бардык мугалимдер аткарат; ал эми V–XI класстарга тарбия иштерин уюштуруу жана шайкеш келтирүү үчүн класс жетекчилер дайындалат. Ал эми балдар үйлөрүндө, мектеп-интернаттарында, узартылган күнү бар мектептерде, аскердик мектеп, колледждерде ар бир класска же группага атайын тарбия корсоткон кызматтык орун (штат) каралат же бекитилет. Ошондой эле мектепке чейинки мекемелерде иштеген педагогдор да тарбия корот деп аталат. Тарбия кылууга болгон негизги талаптар эң жогорку өздүк адеп-ахлактык сапаттар, балдарга ызаат-урмат ж-а сүйүү м-н мамиле жасоо, жаш курактарына ылайык талап кыла билүү; аткарган иштерине зарыл болгон атайын билимдерге ээ болуу, тарбиялануучуларды уюштура билүү ыгынын болушу жана алардын түрлүү иштерине кол кабыш бере билүүсү керек.

ТАРБИЯЛООНУН КАРАЖАТТАРЫ – тигил же бул методду колдонууну шарттаган иш-чаралар (ангемелешүү, жыйналыш, экскурсиялар, кечелер ж. б.); окуучулардын ишмердигинин түрлөрү (предметтик ийримдер, олимпиада, конкурстар, жеке тапшырмаларды аткаруу); көргөзмө куралдар көркөм адабият үлгүлөрү, кинофильмдер, массалык-маалымат буюмдары ж. б. Мисалы, ынандыруу тарбиялоонун методу катары сабакта жана сабактан тышкары учурларда саясат, искусство, адеп маселелери боюнча ангемелешүү, талкуу өнөрү, лекция окуу сыяктуу иш-чаралар аркылуу ишке ашат.

Ал эми көнүгүү методунун негизги каражаттарына сүрөт тартуу, ырдоо, жат жазуу, бийлөө, роль ойноо, драмалаштыруу ж. б. кирет.

ТАРБИЯЛООНУН МЕТОДДОРУ - (грекче «методос»-«жол») – тарбиялоонун максатына жетүү жолу. Педагогикада бул түшүнүккө окумуштуулар арасында ушул мезгилге чейин бир пикир жок. Практикада, тарбия берүү процессинде тарбиялоонун методун төмөнкүдөй түшүнүк м-н колдонуп жүрөт. Тарбия методу тарбия процессинде, тарбиялануучулардын ар кандай ишмердүүлүгүн уюштурууда алардын инсандык сапаттарын, касиеттерин, көз караштарын, ынанымдарын, көнүмүш адаттарын тарбиялоонун максаттарына ылайык өнүктүрүүгө, калыптандырууга багытталган атайын ыкмалары бар. Жогоруда көрсөтүлгөндөргө таянсак Тарбия методу көп кырдуу жана көп жактуу кубулуш болуп эсептелет. Демек, тарбиялоонун да методдору ошондой көп жактуу, көп кырдуу. Азыркы учурдун талабына ылайык, Тарбия методунун төмөндөгүдөй топтору бар: I топ - окуучунун социалдык тажрыйбасын калыптандыруучу методдор: педагогикалык талап, көнүгүү тапшырма берүү, үлгү көрсөтүү, улуу адамдарды үлгү көрсөтүү, эркин тандоонун кырдаалы. II топ - окуучу өзүнүн иш-аракетине, жүрүм-турумуна, социалдык тажрыйбасына, оюна ой жүгүртүүчү методдор: ангеме, лекция, ангемелешүү, дискуссия. III топ – окуучунун (тарбиялануучунун)-өзүн-өзү аныктоочу методдор: окуучунун өзүнүн сырткы ж-а ички келбети, жөндөмдүүлүгү, мүмкүнчүлүгү, мүнөзү ж-дө билимдерге сын көз караш м-н кароо жөндөмдүүлүгүн калыптандырууга багытталган иш-аракеттер. IV топ – тарбиялоо процессинде окуучулардын мамилесин, иш-аракеттерин коррекциялоо ж-а стимулдаштыруу: мелдештер, мактоолор, жазалар.

ТАРБИЯЛООНУН ПРИНЦИПТЕРИ – тарбиялоо процессин уюштурууда анын мазмунуна, методдоруна карата талаптардын жалпы жобосу же жетектөөчү эрежеси. Тарбиялоонун принциптери жөнөкөй эле кеңеш, сунуш катары каралбастан, сөзсүз түрдө ошол принциптер төмөндөгүдөй талаптарды аткарыш керек. Ал талаптар: милдеттүүлүк, комплекстүүлүк, бирдей маанилүүлүк.

Тарбиялоонун принциптери азыркы мезгилде жана бул мезгилге чейин эле тарбиялоо системалары тарбия принциптерине таянып келген. Тарбиялоонун принциптери жана ага

болгон талаптар да өзгөрүлүп, оңдолуп турат. Азыркы мезгилде окумуштуулардын арасында көп кырдуу, ар кандай ойду камтыган тарбиялоонун төмөндөгүдөй принциптери иштелип чыккан: инсандын жалпы үзгүлтүксүз жана кесиптик өнүгүүсү; инсандык; полисубъектүүлүк; ишмердүүлүк; жекече-чыгармачылык; табигый шайкештүүлүк; маданий шайкештүүлүк; коомго багыттуулук; жашоо, эмгек м-н байланыштуулук; тарбияда оңтараптуулукка таянуу; гумандаштыруу; бирге аракеттешүүлөр; оң тараптуу эмоционалдык чөйрөнү түзүү;

ТАРБИЯЛООНУН МЕТОДДОРУ – тарбиялоонун көп кырдуу милдеттерин жүзөгө ашыруунун жолдору; тарбиялануучу м-н тарбиячынын өз ара бири бирине таасир көрсөтүүсүнүн ыкмалары. Ар бир коомдун, билим берүү мекемесинин ошондой эле ар бир педагогдун тарбиялоонун методдору жонундогу көз караштарында белгилүү айырмачылыктар болот. Мисалы: авторитардык педагогикалык системада ынандыруу, буйрук, талап, жазалоо сыяктуу методдорго көбүрөөк орун берилет; ал эми тарбиялоонун демократиялык стили ишендирүү, үйрөтүү, алкоо, өрнөк көрсөтүүгө артыкчылык берет. Тарбиялоо татаал кубулуш. Ал тарбиялоонун максаты, ишке ашыруунун каражаттары, колдонуунун ырааттуулугу, инсандык фактор сымал критерийлердин негизинде чечмеленет. Ошондуктан тарбиялоонун методдорунун классификациялоо маселесинде түрдүү көз караштар, кайчы пикирлер арбын. Алсак, Н. И. Болдырев, Н. К. Гончаров жана Ф. Ф. Королевдор тарбиялоонун методдорунун жалпысынан ынандыруу, көнүүгү, алкоо жана жазалоо сыяктуу топторго бөлүп карайт. Ал эми Т. А. Ильина ж-а И. Т. Огородников ынандыруу, окуучулардын ишмердүүлүгүн уюштуруу, жүрүм-турумун стимулдаштыруу методдорун бөлүп карашкан. Практикада педагог кайсыл методду колдонуп жатканы жонундо олуттуу ойлонбошу деле мүмкүн, бирок кыйын кырдаалдан чыгуу үчүн тигил же бул методдун зарылдыгын сезбей койбойт. Тарбиялоонун методунун системасын тандап алууда тарбия процесси дайыма тарбиячы м-н тарбиялануучунун өз ара алака катышы аркылуу белгилүү бир педагогикалык системанын алкагында ишке ашаарын көңүлгө түйүү зарыл. Жогорудагыларды эске алуу м-н тарбиялоо методунун үч топко бөлүп кароого болот: ишмердүүлүктүн жана карым-катнаштын жаңы түрлөрүн киргизүү алардын мазмунун татаалдаштыруу формаларын өркүндөтүү аркылуу тарбиялануучулардын ишмердүүлүгүн жана алака катыш маданиятын өзгөртүү; коллективдеги мамилелерди өзгөртүү методу (балдарды өзүнө тартуучу жаңы мамилелерди демонстрациялоо); тарбиялоо системаларынын компоненттерин өзгөртүү методу (жаңы педагогикалык максаттарды, коллективдин максаттарын, коллективдин өзүнүн курчап турган дүйнөдөгү орду өсүп-өнүгүү, жетилүүнүн перспективалары жөнүндөгү көзкараштарды аныктоо ж. б.). Бул методдордун үч тобу тең ар бир тарбиялануучунун оң багытта өнүктүрүү үчүн өбөлгө болот.

ЭМГЕК ТАРБИЯСЫ – мектепте жүргүзүлгөн иштердин составдык бөлүгү. Эмгек тарбиясынын негизги максатына окуучуларды эмгекке чыгармачыл, аң-сезимдүү мамиле жасоого тарбиялоо кирет. Бул максатка жетүү төмөндөгү милдеттерди чечүүгө байланышат: окуучунун эмгекке муктаждыгын тарбиялоо; акыл эмгеги м-н күч эмгегин айкалыштырып, анын интеллектуалдык потенциалын өнүктүрүү; билимин кеңейтүүгө муктаждыгын тарбиялоо; эмгекке аң-сезимдүү чыгармачыл мамиле жасоого тарбиялоо; эмгек көндүмдөрүн, билгичтиктерин калыптандыруу; эмгек маданиятын, эмгекти уюштуруучулук жөндөмүн арттыруу; эмгек тарбиясы м-н бирдикте окуучуларга экономикалык тарбия берүү; эмгекке тарбиялоо процессинде окуучунун нравалык сапаттарын калыптандыруу ж. б. Бул милдеттерди чечүү окуучуларды эмгекке теориялык, практикалык жана психологиялык жактан даярдоого жардам берет.

Мектепте эмгек тарбия окуу-тарбия ишинин баардык процессинде, окууда өзгөчө илимдердин негизин окутууда, эмгекке үйрөтүү сабактарында, класстан жана мектептен

тышкаркы иштердин системаларында ишке ашат. Илимдердин негизин окуу тууда окуучулар өндүрүштүн илимдик негиздери жонундогу билимдерге ээ болушуп, таанып-билүүгө жана кесипке болгон кызыгуусу өнүгөт. Окуучулар эмгекке үйрөтүү сабактарында эмгек предметтери, каражаттары жана процесстери жонундогу түшүнүктөрдү өздөштүрүшүп, белгилүү көндүмдөргө жана билгичтиктерге ээ болушат. Мектепте жүргүзүлгөн класстан жана мектептен тышкаркы иштердин ар түрдүү формасы окуучулардын чыгармачылык сапаттарын өнүктүрүүгө, шык-жөндөмүн аныктоого жардам берет.

Эмгек тарбия берүүдө окуучулардын эмгеги мааниге ээ. Педагогикалык адабияттарда окуучулардын окуу эмгеги, өзүн өзү тейлөө эмгеги, коомдук пайдалуу жана өндүрүмдүү эмгеги белгиленген. Окуучуларды эмгек процессине катыштыруу алардын адептик, инсандык сапаттарынын, эмгекти сүйүү, эмгек адамдарын урматтоо сезимдерин калыптандырууга чыгармачылык демилгесин жана эмгектик көндүмдөрүн, билгичтиктерин өнүктүрүүгө жардам берет. Мына ошого байланыштуу окуучулардын эмгегин туура пландаштырууга, уюштурууга өзгөчө көңүл бөлүү керек.

ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯ – көркөм өнөр чыгармаларындагы, табияттагы жана өз турмушундагы кооздукту сезе жана туя билүү сезимдерин эстетикалык кабылдоо жана түшүнүү үчүн инсандын идеалдарын жана табитин атайын максатка ылайык калыптандыруу боюнча жүргүзүлгөн таалим-тарбия иштеринин системасы. Байыркы Грецияда жаралган философиялык ой эстетикалык тарбиянын каражаты катары биринчи орунга музыканы койгон да, адамдын эстетикалык табитинин өсүшүнө бирден бир таасир эткен нерсе музыка деп эсептешкен. Бул концепцияны бир кыйла кеңейтип, Аристотель музыкага адабият м-н театрды кошкон. Адамзат тарыхында ар кыл мезгил, ар кыл багыттар эстетикалуулук жана көркөмдүүлүк, сулуулук жана куниктик, көтөрүңкүлүк жана пастык, баатырдык жана коркоктук, трагедиялуулук жана комедиялуулук тууралуу өз түшүнүктөрүн жараткан. Эстетикалык тарбия тарбиянын башка түрлөрү (ыйман-адептик, укуктук, патриоттук, саясий, экологиялык, интерноционалдык, көркөмдүк, эмгектик ж. б.) м-н байланыштуу жана өз милдетин тарбиянын ушул түрлөрү м-н бирдикте жүргүзөт. Табияттагы жана турмуштагы, адамдагы кооздукту айырмалай билүү, жаратылышка жандуудай мамиле кылуу, көркөм өнөрдөгү бийик деңгээлдеги чыныгы чыгарма м-н халтураны айра билүү, классикалык искусстводон рухий азык табуу эстетикалык тарбияга ээ болгон инсандарга гана таандык касиеттерден болуп саналат. «Коомдун эстетикалык түшүнүгүнүн квинтэссенциясы эстетикалык идеал, ал инсандын эстетикалык аң-сезиминин эстетикалык кабылдоо, толгонуу, сезим, табит, керектүүлүк, көз караш жана ишеним сыяктуу составдык элементтеринде чагылдырылат». Эстетикалык тарбия мектептерде комплекстүү жүргүзүлгөндө гана, б. а. анда адабият, сүрөт, музыка, кол өнөрчүлүгү сыяктуу эстетикалык циклдеги сабактар м-н класстан тышкаркы иштер, туристтик-экскурсиялык жүрүштөр, концерттер, спектаклдер, ийримдер, ата-эне, коомчулук, бүт айлана-чөйрө балага оң таасир эткенде гана эстетикалык тарбиялоо өз үзүрүн көрсөтөт. Эстетикалык тарбия үзүрүн көрсөткөн инсан ыймандуу болот, экологияны да сактайт, маданияттуу да, билимдүү да адам катары дүйнөнүн асылдыгын, кооздугун өнүктүрүүгө салым кошот жана кооздуктун, сулуулуктун мыйзамдары аркылуу чөйрөгө жана коомго таасирин тийгизет.

Колдонулган адабияттар:

1. Мамбетакунов Э. Физиканы окутуунун теориясы жана практикасы. -Б.:МОК, 2004.-490б.
2. Жумабаева Г. Тарбиялык иштерди уюштуруу Бишкек 2011 7-10 б

3. Анарбекова М. Физика боюнча класстан тышкаркы иштерди уюштуруу Бишкек 2018 40 бет
4. Бекбоев И. Б., Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери Бишкек 2011 363 бет